

AMBASADORI ODRŽIVOG
RAZVOJA I ŽIVOTNE SREDINE
ENVIRONMENTAL AMBASSADORS
FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ПЛАН ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ САНИТАЦИЈЕ И ТРЕТМАНА ОТПАДНИХ ВОДА У ЕКО-ШКОЛАМА

2022

САДРЖАЈ

Вода за пиће, санитарне и хигијенске услуге за заједнице	3
Вода, санитација, хигијена (срп. BCX; енг. WaSH - Water, Sanitation, Hygiene) у школама и здравственим установама	4
Политике и планови за реализацију BCX.....	4
Одрживост начина третмана отпадних вода из (Еко)школа у Србији и елементи за развој плана за безбедност воде и санитације у руралним заједницама	7

ПЛАН ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ САНИТАЦИЈЕ И ТРЕТМАНА ОТПАДНИХ ВОДА У ЕКО-ШКОЛАМА

На глобалном нивоу, према подацима Регионалне канцеларије за Европу Светске здравствене организације – СЗО Регион Европа (енг. WHO/Europe) ¹, 829.000 људи годишње умире од дијареје узроковане небезбедном водом за пиће, неодговарајућим санитарним условима и услед неадекватне хигијене руку. Исти извор наводи да 14 особа сваки дан умре услед болести повезаних са дијарејом, због загађене воде, лоших санитарних и хигијенских услова².

Највећи број пријављених болести повезаних са лошим условима воде, санитације и хигијене су вирусни гастроентеритис, хепатитис А, дијареја узрокована ешерихијом (*E. coli*) и легионелоза. Објављени подаци показују да се скоро 1/5 свих испитаних избијања заразних болести у СЗО Региону Европа може приписати неисправној води.

Интервенције WaSH (енг. WaSH - Water, Sanitation, Hygiene) могу смањити болести дијареје за 25–35% и значајно смањити друге болести повезане са неисправном водом.

Вода за пиће, санитарне и хигијенске услуге за заједнице

Током последње деценије, СЗО Регион Европа региструје позитивне трендове у приступима безбедној води за пиће и санитарним услугама, којима се управља на адекватан начин, што указује на напредак ка постизању Циљева одрживог развоја 6.1 и 6.2 (ЦОР). У 2017. години, 92% од преко 900 милиона људи који живе у 53 земље СЗО Региона Европа, користило је услуге пијаће воде којом се безбедно

НАЈЧЕШЋИ УЗРОЧНИЦИ БОЛЕСТИ

¹ <https://www.euro.who.int/en/about-us>

² euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/water-and-sanitation/data-and-statistics

управља, доступна је у просторима где се борави, користи се по потреби и ослобођена је контаминације. Међутим, у Европи још увек 16 милиона људи нема приступ основним условима снабдевања водом, од којих се 3 милиона ослањају на површинске воде за директну потрошњу.

Према санитарним условима, 68% становника СЗО Региона Европа користи санитарне услуге којима се безбедно управља, а 73% користи санитарне уређаје повезане са канализацијом. Са друге стране, више од 31 милиона људи у Европи нема приступ основним санитарним условима, укључујући 314.000 који још увек практикују дефекацију на отвореном.

Географске, економске и друштвене неједнакости постоје; напредак је неуједначен, првенствено усмерен на урбане области; а најугроженији су становници села и најсиромашнији, који често немају адекватан приступ води за пиће и санитарним услугама, као у градским срединама.

Вода, санитација, хигијена (срп. ВСХ; енгл. WaSH – Water, Sanitation, Hygiene) у школама и здравственим установама

Подаци СЗО/Регион Европа показују да је 2016. године 95% школа имало приступ води за пиће, 92% је имало основне санитарне услуге, док је 90% имало обезбеђене основне хигијенске услове. Ови подаци, међутим, маскирају евидентне разлике између и унутар земаља. У неким земљама, приступ води за пиће има само 51% школа, основним санитарним услугама 34%, а основне хигијенске услове има само 26% школа. У бројкама то значи да око 3,3 милиона ученика у СЗО Региону Европа нема основне услове воде за пиће у школи, а преко 5 милиона ученика похађа школе које немају основне санитарне услове, као што је приступ тоалетима.

Постоји значајан јаз у подацима о ВСХ у здравственим установама. Резолуција 72.7 Светске здравствене скупштине о ВСХ у здравственим установама, од 28. маја 2019. године, обавезује земље да утврде полазне основе, развију и имплементирају мапе пута и уграде ВСХ у кључне здравствене програме и буџете. Сви региони СЗО спремни су да појачају подршку како би се постигло побољшање ВСХ и унапредио мониторинг на националном нивоу.

Политике и планови за реализацију ВСХ

Подаци из 15 земаља СЗО Региона Европа које су учествовале у Глобалној анализи и процени санитарних услова и воде за пиће Уједињених нација (GLAAS – UN-Water Global Analysis and Assessment of Sanitation and Drinking-Water), за период 2018–2019³. године показују да већина земаља воду за пиће и одговарајуће санитарне

³ GLAAS истраживање за период 2021/2022. односи се на прикупљање информација и података по земљама за пружање услуга водоснабдевања, система отпадних вода (канализација), као и статус активности везано за хигијену руку.

услове препознају као основна људска права, загарантована Уставом земље и законском регулативом. Земље су развиле националне политике и планове, поставиле циљеве који се баве водом и санитацијом. Међутим, имплементација ових политика и планова је ограничена великим недостацима у финансирању, посебно за систем отпадних вода (канализација) и воду за пиће у руралним заједницама.

Србија је једна од земаља која је учествовала у припреми GLAAS извештаја за период 2018-2019. године⁴. Од 2008. године GLAAS прати кључне елементе водоснабдевања, санитације и хигијене (BCX) на националном нивоу са посебним фокусом на управљање, праћење, људске ресурсе и финансије. Приказани подаци дају преглед BCX система у Републици Србији и не покривају све аспекте сектора⁵.

Како је наведено у GLAAS извештају, Влада Републике Србије је интензивирала развијање, усвајање и унапређење националне политике за санитацију и снабдевање водом за пиће у градским и сеоским срединама, током процеса приступања Европској Унији. Међутим, примена политике за санитацију и снабдевање водом за пиће успорена је, услед недостатка кадровских и финансијских средстава. У оквиру преговарачког процеса за Поглавље 27 су припремљени и усвојени Специфични планови имплементације ЕУ директива у области воде и санитације, којима је извршена процена неопходних средстава.

Република Србија је поставила националне циљеве у оквиру Стратегије управљања водама до 2034. године за достизање циља 6 Агенде за одрживи развој УН (ЦОР 6): «обезбедити доступност и одрживо управљање водоснабдевањем и санитацијом за све». Циљеви су приказани у *табели 1*.

За сада је регистрован изванредан напредак, али је за прецизније квантификовање потребно унапредити методологију прикупљања и верификације података.

Према Уставу Републике Србије, сви грађани имају неотуђиво право на воду и санитацију. Национална политика и планови у области BCX препознају све грађане Србије као носиоце подједнаких права, без дискриминације. Међутим, праћење и извештавање о спровођењу постојећих мера за проширење и одрживост BCX услуга за осетљиве групе није успостављено, па је неопходно да специфичности потреба осетљивих група у односу на BCX постану део националних BCX циљева, са дефинисаним индикаторима и успостављеним системом праћења напретка.

⁴ www.ndruzenjevodovoda.org/np-content/uploads/2019/10/SRB-Country-Highlights_19Sep_2019-min.pdf

⁵ https://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/investments/glaas/en/

Табела 1: Национални циљеви у оквиру Стратегије управљања водама

	Циљна вредност	Циљна година	Опис циља
Градска санитација	85% у насељима преко 2000 становника	2034.	Прикљученост на јавни канализациони систем: ЦОР 6.2.1 Удео становништва које користи услуге санитације којима се безбедно управља, укључујући уређаје за прање руку са сапуном и водом ЦОР 6.3.1 Проценат отпадних вода које се безбедно третирају
Сеоска санитација	85% у насељима преко 2000 становника	2034.	Прикљученост на јавни канализациони систем: ЦОР 6.2.1 Удео становништва које користи услуге санитације којима се безбедно управља, укључујући уређаје за прање руку са сапуном и водом ЦОР 6.3.1 Проценат отпадних вода које се безбедно третирају
Градско водоснабдевање	93% ^z	2034.	Повећање покривености популације јавним системима за водоснабдевање са 81% на 93%: СДГ 6.1.1 Удео популације која користи услуге водоснабдевања којима се безбедно управља
Сеоско водоснабдевање	93%	2034.	Повећање покривености популације јавним системима за водоснабдевање са 81% на 93%: СДГ 6.1.1 Удео популације која користи услуге водоснабдевања којима се безбедно управља
Промоција хигијене	100%	2030.	СДГ 6.2.1 Удео популације са приступом уређајима за прање руку у просторијама који испуњавају основни ниво стандарда

Главни закључак GLAAS извештаја за период 2018-2019. године је ограниченост финансијских и људских ресурса. Упркос томе, потребно је успоставити бољу координацију и сарадњу између државне управе и локалне самоуправе ради достизања ЦОР 6, који обезбеђује доступност и одрживо управљање водама и санитацијом за све. Национални циљеви за достизање ЦОР 6 дефинисани националним стратегијама обједињују скоро све дефинисане ЦОР елементе за

санитацију и воду за пиће, укључујући и приступ унапређеним санитацијама и водоснабдевању којима се безбедно управља; поновно коришћење отпадних вода и управљање фекалним муљем; као и приступ услугама. Национални циљеви за ВСХ у здравственим установама и школама садрже све ЦОР елементе, а циљна година за њихово достизање је 2025.

Одрживост начина третмана отпадних вода из (Еко)школа у Србији и елементи за развој плана за безбедност воде и санитације у руралним заједницама

У контексту националних циљева за ВСХ, струковно удружење Амбасадори одрживог развоја и животне средине је, заједно са мрежом Еко-школа у Србији, покренуло истраживање о одрживости начина третмана отпадних вода из (Еко)школа и иницирало развој Плана за безбедност воде и санитацију. Истраживање је реализовано кроз пројекат „Одрживост начина третмана отпадних вода из (Еко)школа у Србији“, подржаног од стране Министарства заштите животне средине Републике Србије, кроз грантове организацијама цивилног друштва за 2021. годину, као и кроз пројекат „Развој плана за безбедност воде и санитације у руралним заједницама“, подржан од Федералног министарства задуженог за животну средину Савезне Републике Немачке, а пројектом руководи међународна организација „Жене ангажоване за заједничку будућност“ (WECF) .

У истраживању је учествовало 542 испитаника из Еко-школа са територије Србије. У фокусу су била највише деца, ученици, па је и највећи проценат одговора, више од 60% добијен од ученика узраста између 7 и 15 година (38,9%) и узраста између 16 и 19 година (26,8%). Циљ је био да се установи како деца и млади схватају ВСХ, да ли уочавају проблеме и која би могла бити адекватна решења. Женски пол је био заступљенији у одговорима, 75,5% у односу на 23,8% мушког пола.

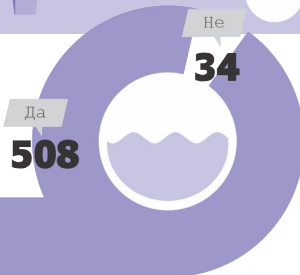
УЗРАСТ И ПОЛ ИСПИТАНИКА

Резултати истраживања су показали да вода за пиће која се користи у Еко-школама потиче из водовода у 91% случајева, али је евидентирано у 3,1% случајева да водоснабдевање не постоји у Еко-школи и да деца сама доносе воду за пиће од куће. Такође, 2,8% испитаника је одговорило да се користи флаширана вода, али нешто мањи проценат 2,4%, наводи да користи воду из заштићеног бунара/извора.

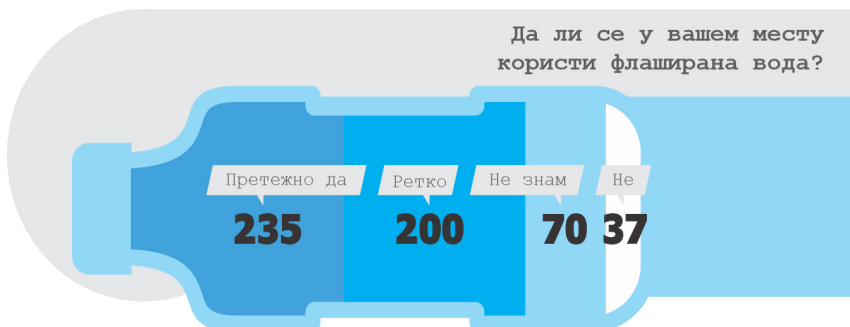

Тренутно је у Еко-школама, у великом проценту, преко 90%, доступна вода која је означена претходним одговором.

Да ли је та вода тренутно доступна у (Еко) школи?

У односу на локалну заједницу где се Еко-школа налази, 43,5% испитаника је одговорило да се претежно користи флаширана вода, док је 37,5% одговорило да се ретко користи флаширана вода, али се ипак по некад користи. У 7% случајева одговор је био да се флаширана вода не користи у месту где се налази Еко-школа.

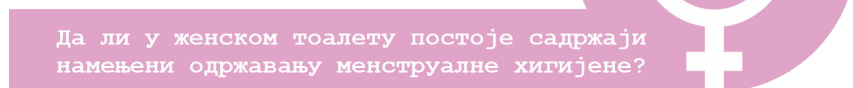

Добијени резултати за **воду** прате остварење националног Циља одрживог развоја који се односи на повећање покривености популације јавним системима за водоснабдевање, показујући висок удео популације (Еко-школе у Србији) која користи услуге водоснабдевања којима се безбедно управља.

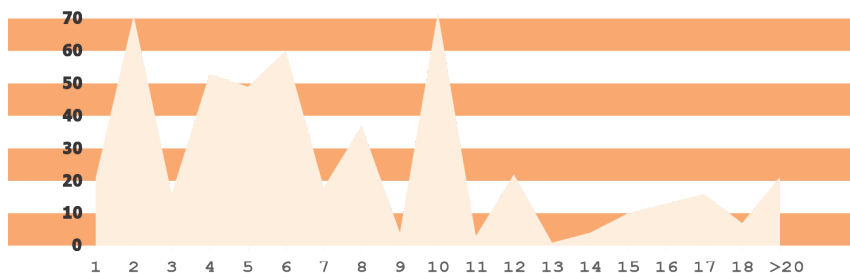
За разлику од воде, **санитација** у Еко-школама, али и генерално у школама у Србији, искуствено посматрано, али и према добијеним резултатима, је на нижем нивоу, често не задовољава елементарне услове које би тоалети требало да имају. Свега 56,1% испитаника је потврдило да постоје тоалети са WC шољом и водокотлићем у оквиру школске зграде. Од осталих заступљених „модела“ тоалета, 18,8% су тоалети са WC шољом и водокотлићем али ван школске зграде, док је скоро исти проценат (18,1%) испитаника одговорило да су тоалети без WC шоље („чучавци“) са водокотлићем у оквиру школске зграде.

Међутим, у женским тоалетим углавном нема додатних садржаја за одржавање менструалне хигијене, што је потврдило 80,3% испитаница које користе женски тоалет.

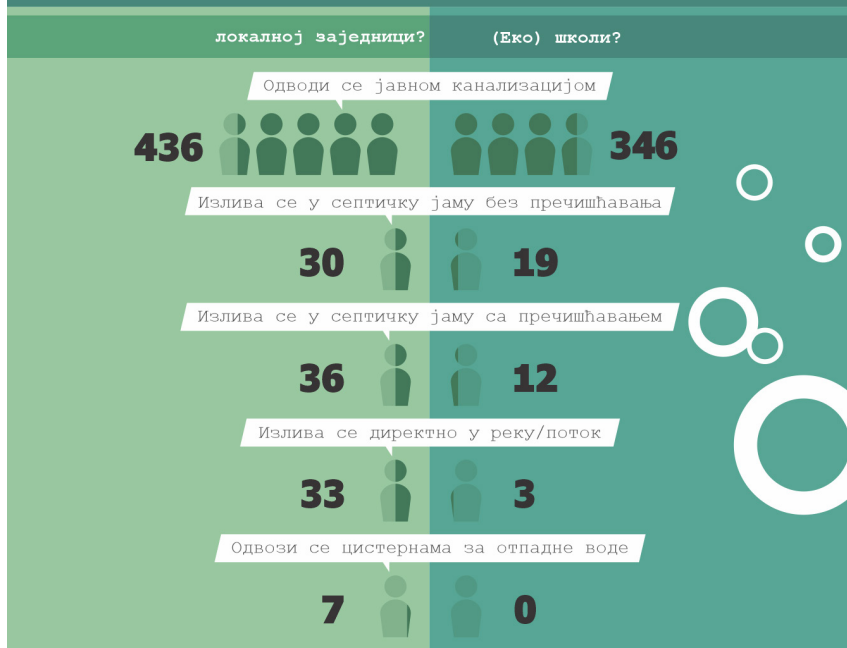

Колико има тоалета за ученике у (Еко) школи?

Отпадне воде из већине Еко-школа се изливају у цеви јавне канализације, према тврдњама 63,8% испитаника, док скоро 30% испитаника не зна, јер никада нису размишљали о томе (углавном се односи на одговоре деце млађег узраста). Уколико се отпадне воде изливају у септичку јаму, изливају се без пречишћавања, према одговорима 3,5% испитаника, док је 2,2% потврдило да постоји пречишћавање отпадних вода пре изливања у септичку јаму.

Како се третирају отпадне воде у вашој...

Отпадна вода из већине локалних заједница излива се у цеви јавне канализације, према одговорима 80,4% испитаника. Забрињава тврдња 6,1% испитаника да се отпадне воде изливају директно у реке/потоке, али и да постоје септичке јаме у које се без третмана изливају отпадне воде (одговори 5,5% испитаника). Евидентирано стање потврђује неопходност испуњавања националних циљева за повећање процента отпадних вода које се безбедно третирају, на 85% у насељима преко 2000 становника до 2034. године.

У Еко-школама су приликом надзорних посета за испуњавање екошколских критеријума евидентирани различити **хигијенски услови**. Визуелним прегледом установљено је да углавном нема тоалет папира ни убруса у тоалетима, а често нема ни сапуна за прање руку. Ситуација је мало побољшана у периоду Covid-19 пандемије, па су сапун и дезинфекциона средства обавезни према протоколу за одржавање хигијене руку. Ови налази су у складу са резултатима анкете, испитаници су потврдили да у свим Еко-школама постоји лавабо за прање руку, воде и сапуна има у већини Еко-школа, мада изванредан проценат испитаника, 16,1%, тврде да има само воде, али не и сапуна.

У складу са претходним одговорима испитаника из Еко-школа, као и евидентираним националном ситуацијом везано за ВСХ, дефинисани су важни елементи за развој плана за безбедност воде и санитације за унапређење ВСХ у локалним заједницама, пре свега образовно-васпитним установама укљученим у програм Еко-школе. Елементи за развој плана за безбедност воде и санитацију су приказани у *табели 2*.

Као допринос напорима за смањење и спречавање ширења инфективних болести у школама, Амбасадори одрживог развоја и животне средине, кроз пројекат “Безбедност воде и санитација” од 2020. године, заједно са другим партнерима из региона источне Европе и Балкана, указују на важност воде и санитације, посебно у локалним заједницама и образовно-васпитним установама које су укључене у програм Еко-школе. Пројектом руководи међународна организација-мрежа “Жене ангажоване за заједничку будућност” (WECF International: <https://www.wecf.org/wssp/>), уз подршку Европске уније и немачког Федералног министарства за

животну средину, заштиту природе и нуклеарну безбедност. У оквиру овог пројекта, припремљен је део компендијума који се односи на смањење и спречавање ширења инфективних болести у школама. Документ „Како смањити и спречити ширење инфективних болести у школама“ састоји се из три групе смерница: за ученике, просветне раднике и родитеље и старатеље. Документ је подељен Еко-школама, уз препоруку да као штампани материјал поставе на променљивом паноу своје Еко-школе, како би сви учесници у раду Еко-школе, али и шира локална заједница, били упознати са најновијим информацијама, подацима и протоколом, везано за смањење и спречавање ширења инфективних болести у школама⁶.

Табела 2: Елементи за развој плана за безбедност воде и санитацију

Вода	Санитација	Хигијена
Увести флаширану воду, или воду из наменских уређаја (због евентуалне контаминације чесми прљавим рукама, из којих се често пије вода директно)	Тоалети у оквиру школске зграде	Тоалет, сапун, убрис, топла вода у свим школским тоалетима
	„Чучавци“ уместо WC шоља, јер су више хигијенски	Одржавање сталне и појачана хигијена тоалета
	Замена оштећених лавабоа и других санитарних елемената	Додатни садржаји за менструалну хигијену
	Више лавабоа за прање руку	Раздвојити све тоалете за дечаке и девојчице
	Пречишћивачи отпадних вода, посебно тамо где иду директно у реке/потоке	Подизање свести родитеља, наставника и ученика о правилном одржавању хигијене и прању руку
	Додатни тоалети у складу са величином школе	

Међународни програм Еко-школе у Србији се реализује од 2012. године, када су прве образовно-васпитне установе кренуле екошколским корацима ка унапређивању стања животне средине и уштеди ресурса у својим окружењима. Тренутно је у програм укључено преко 140 образовно-васпитних установа различитих структура, од предшколских, основних и средњих школа, високих школа, факултета и међународних школа које раде у Србији.

⁶ <http://ambassadors-env.com/blog/2021/04/13/razvoj-plana-za-bezbednost-vodosnabdevanja-i-sanitacije-u-ruralnoj-zajednici/>

WatSanPlan

Water and Sanitation Safety Planning
in the Balkan Region: Romania,
Albania, North Macedonia and Serbia

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

based on a decision of the German Bundestag

Република Србија
МИНИСТАРСТВО
ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ
СРЕДИНЕ

Истраживање је урађено у оквиру пројекта: “Одрживост начина третмана отпадних вода из (Еко)школа”, који је подржан од стране Министарства заштите животне средине Републике Србије, у оквиру подршке организацијама цивилног друштва 2021. године и “Планирање за безбедност воде и санитацију у региону Балкана: Албанија, Северна Македонија, Румунија и Србија”, подржаног од стране Федералног министарства за животну средину, заштиту природе и нуклеарну безбедност Немачке (БМУ). Мишљења и ставови изражени кроз наведене резултате искључиво су одговорност аутора и њихових сарадника и не представљају нужно званичан став Министарства заштите животне средине и БМУ.

2022